

(Cumhuriyet Üniversitesi İktisat Bölümü'nde hazırlanan bir mezuniyet tezi kapsamında son sınıf öğrencisi Ali Çıkaran'ın sorularına verilen yanıtlar)

Prof. Dr Fikret ŞENSES ile İktisat Üzerine Söyleşi (09.04.2006)

1. İktisatçı kimliğiniz hakkında sorularıma başlamak istiyorum. İktisadı nasıl seçtiniz ve iktisatçı olarak nasıl bir çizginiz oldu?

1966 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı bir devlet bursu sınavını kazanıp 1967 yılında lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimi görmek üzere İngiltere'ye gitmem bu konuda etkili oldu. Sosyal bilimlere, özellikle de sosyolojiye lise yıllarında çok büyük bir ilğim vardı. Sosyoloji dalında burs verilmediği için burs verilen alanlar listesinde merakımı tatmin edebileceğim en yakın dal olarak gördüğüm iktisadı seçmiş oldum. Bu kararımın bir-iki yıl önce İstanbul İktisat Fakültesi'ni bitirmek üzere olan çok sevdiğim bir akrabamızın "şu anda Türkiye'de en geçerli eğitim İngiltere'de iktisat okumaktır" sözü ve bu arada London School of Economics'den övgüyle bahsetmiş olması da sanırım bilinç altımda yer etmişti. İktisat hakkında başlangıçta bir tutkum olmadığı gibi, pek ilgi duyduğum da söylenemezdi. Gördüğünüz gibi, şimdiki gençlerin pek çoğu gibi meslek seçimimde ben de ilk başta çok bilinçli hareket etme şansını yakalayamadım.

Çok katı bir iktisat çizgim olduğunu söyleyemem. Lisans eğitimi aldığım Warwick Üniversitesi'nde iktisat matematik ve nicel yöntemler ağırlıklı bir biçimde veriliyordu. Hatta Warwick bu akımın bir anlamda öncülüğünü yapıyordu. Hocalarımın istekleri doğrultusunda o bölüm içinde bile ileri derecede matematiksel iktisat, istatistik ve ekonometri okuyacak olan küçük bir grup içinde yer aldım. Oysa, sosyal bilim olarak gördüğüm iktisattan beklentilerim bu yönde değildi. Belki yeteneklerimin niceliksel iktisat yönünde olmamasının da etkisiyle İktisat Tarihi, Kalkınma, İktisadî Düşünceler Tarihi, Mukayeseli Ekonomik Sistemler, Sovyetler Birliği Ekonomisi gibi derslere ve genel olarak siyasal iktisat olarak tanımlayabileceğim alana daha çok ilgi duyduğumu fark ettim. Bunda o yılların dünyası ve o dönemin gençlerinin önemli bir kısmı için önemli kavramlar olan barış, demokrasi ve toplumsal ilerlemenin önkoşulu olarak hakça bir sosyoekonomik düzen benim için de önemli hedefler olarak ön plana çıktı. Bu hedefleri hala önemsiyor ve benimsiyorum.

2. İktisatçı yaşamınıza geriye dönüp baktığınızda ne gibi duygular içinde oluyorsunuz? İktisatta beklediklerinizi buldunuz mu?

Özellikle doktoramı tamamladıktan sonra iktisat benim için her geçen gün daha çok sevdiğim bir alan oldu. Bunda akademik mesleğe girmem ve bu mesleği çok sevmem de mutlaka çok etkili oldu. 26 yılı aşkın bir süredir akademik iktisatçı olarak görev yaptığımı hesapladığımda bazen "mutlaka hesap hatası vardır, zaman bu kadar çabuk geçemez ki" diye düşünüyorum. Hemen her dakikasını, özellikle de sınıfta ders verirken geçen dakikaları büyük bir mutlulukla anımsıyorum. Kişisel olarak beklediklerimi fazlasıyla bulduğumu söylemek isterim.

3. *Fikret Şenses bugüne kadar meydana gelmiş ekollerden birine kendini bağlı olarak tanımlar mı? Örneğin Monetarist, Keynesyen veya Neoklasik gibi*

Seçim hakkım yukarıdakilerle sınırlı olsaydı birinciyle üçüncüsüyle pek yakınlığım olmadığını, kendime en yakın olarak ikinciye gördüğümü söyleyebilirdim. Birinci sorunuza yanıtlarımın son cümleleri bu konuda size ipucu verebilir ama somut olayları her zaman belirli bir pencereden yorumlamanın verimsizliğine ve olaylara daha geniş açıdan bakabilme özgürlüğüne sahip olmanın yararına inanırım.

4. *Bugüne kadar çalıştığınız kurumlardan ve görev yaptığınız kuruluşlardan biraz bahsedebilir misiniz? Çalıştığınız kurumlardan veya görev aldığınız kuruluşların hangisinde çalışmaktan çok mutluluk duyduunuz? Neden?*

1980 öncesinde birkaç yıl Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda araştırma uzmanı ve ekonomist olarak görev yaptım. Bu sürenin bir kısmı doktora eğitimimi tamamlamak üzere gönderildiğim İngiltere'de geçti. Doktora derecemi alıp yurda döndüğümde ODTÜ İktisat Bölümü'nde yarı zamanlı olarak dersler vermeye başladım. Merkez Bankası Araştırma Birimi'nde çok sayıda yetenekli, dürüst, çalışkan ve sevecen insanla tanışma fırsatım oldu. Onların dostluğunu ve desteklerini hiçbir zaman unutmuyacağım. Ardından 1980 Temmuz'unda tam zamanlı olarak görev yapmaya başladığım ve yaşamımın kesintisiz olarak çeyrek yüzyıldan fazlasını geçirdiğim Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki deneyimlerim de yukarıdakine çok benzer bir biçimde gelişti. Kapısından her girişimde çok önemli bir kurumda çalıştığımı ve ona layık olmam gerektiğinin bilincinde oldum. İktisat Bölümü'ndeki meslektaşlarımın mesleki açıdan çok değerli olmaları yanında çok saygın ve sevecen kişiliklere sahip olmasının meslek yaşamıma büyük bir katkısı oldu. Bana son derece huzurlu bir ortam sağladıkları için çalıştığım bu iki kuruma da çok şey borçlu olduğumu düşünüyorum. Onlar emekli olana kadar uzun yıllar birlikte İktisada Giriş dersi verdiğimiz sevgili meslektaşlarım Fikret Görün ve Nur Keyder'le büyük bir keyifle neredeyse "güle oynaya" derse gidişimizden, bu kurumlarda çalışmaktan duyduğum büyük mutluluğun bir simgesi olarak bahsetmek isterim. Oktar Türel, Yakup Kepenek, Engin Keyder, Bahattin Akşit, Eyüp Özveren ve Aylin Ege gibi meslektaşlarımın da katılımıyla onlarla birlikte hemen her öğle yemeğinde bir arada olup bir yandan bölümü, üniversiteyi ve ülkemizi "kurtarıırken" diğer yandan da yeri göğü inleyen şen kahkahalar attığımız günleri de unutmak hiç mümkün değil.

Fakültemizin bütün çalışanları arasındaki hiyerarşik olmayan sıcak ilişkilerin bu olumlu çalışma ortamına büyük katkısı oldu.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin Bütünleştirilmiş Doktora Programı'nın kurulmasında ve sonraki gelişmesinde etkili bir rol oynayan komisyonda altı yılı aşkın bir süreyle görev yaptım. Bu komisyonun seçtiği bursiyerler bugün çeşitli üniversitelerimizde öğretim üyesi olarak görev yapıyor. Bundan büyük bir kıvanç duyuyorum. Bu komisyonda Bahattin Akşit, İlhan Tekeli ve Süleyman Çetin Özöglü ile birlikte yaptığımız çalışmalar, benim için, ciddi ve yararlı çalışmaların bol esprili ve dostane bir ortamda da gerçekleştirilebileceğini kanıtlaması açısından da önemliydi.

5. *Bugüne kadar birçok akademik ödül aldınız, bu ödüllerden en anlamlısı hangisiydi? Neden?*

ODTÜ Mustafa Parlar Vakfı tarafından verilen Yılın Eğitimcisi ve Eğitimde Üstün Başarı ödülleri, eğitimci olarak daha birçok eksliğimin olduğunu düşünsem de bana çok büyük mutluluk verdi. Her yıl açılan yaş farkına karşın istisnasız hepsine eşit uzaklıkta durmaya çalıştığım öğrencilerimi hep çok sevdim. Hiçbirisinden şimdiye kadar en ufak bir saygısızlık görmedim. Hayatımın en mutlu anları arasında sınıfta geçirdiğim dakikalar önemli bir yer tutar. Şimdiden, emekli olduğumda en çok ders vermeyi özleyeceğimi düşünüyorum. Son zamanlarda üstlendiğim ek görevler nedeniyle ders yükümün azaltılması gündeme geldiğinde, “ben en çok ders vermeyi seviyorum ve önemsiyorum, bu zevkten mahrum kalmama sayılı yıllar kalmışken bundan nasıl vazgeçebilirim?” diye düşündüğümü anımsıyorum. Derse giderken koridorun öteki ucundan duyduğum kızılı erkekli seslerden oluşan uğultuyu, sınıftan elinden geldiğince öğretmek için varını yoğunu ortaya koymuş, emek harcamış bir çalışan olarak üstü başı tebeşire bulanmış bir biçimde çıkmış olmanın verdiği mutluluğu sözlere dökmek mümkün değildir. Eğitim ödülleri öğrencilerin görüşleri doğrultusunda verildiği için benim gözümde apayrı bir yeri vardır.

6. *Kalkınma iktisadı, küreselleşme ve özellikle yoksulluk üzerine ağırlıklı olarak çalışmalar yaptığınız, makaleler ve kitaplar yazdığınız bilinen bir şey. Sizi bu konulara iten sebep ne, neden bu konuları seçtiniz? Bu konular üzerine çalışmalar yaparken nelerden esinlendiniz?*

Samsun Maarif Koleji’nde geçen orta ve lise öğrencilik yıllarım servet sahibi olmanın sağladığı imtiyazların insan davranışları üzerindeki olumsuz etkilerini görmemde ve fırsat eşitliğinin önemini kavramamda etkili oldu. Yine birinci sorunuza verdiğim yanıtta da belirttiğim gibi 1960’lı yılların dünya ve Türkiye koşullarında yeşeren toplumsal hareketlilikten, toplumun fırsatlardan yararlanma hakkından mahrum bırakılmış kesimleri için karşılık beklemeden bir şeyler yapmaya çalışan, onu yaşam biçimi olarak benimseyen, bu doğrultuda yazan, çizen, üreten insanlardan etkilendiğimi düşünüyorum. Dünyamızın ve ülkemizin giderek kutuplaştığını ve daha adaletsiz bir yer haline geldiğini görüyor, nedenlerini anlıyor ve bunun böyle sürüp gidemeyeceğini, en azından gitmemesi gerektiğini düşünüyor ve bu durumun değişmesi için çorbada bir tutam tuzum olsun istiyorum.

7. *Mevcut neo-liberal düzene karşı nasıl bir alternatif altında harekete geçmek gerekir? Bu düzenin başka bir sistemle değiştirilebileceğine inanıyor musunuz? Şayet inanıyorsanız bu sistem veya düzen ne olmalıdır?*

Bugünkü neoliberal düzenin ciddi bir şekilde tökezlemeye başladığı ve daha uzun süre bu doğrultuda sürdürülemediği kanısındayım. İktisatçı penceresinden baktığımda neoliberal küreselleşmenin bir önceki döneme kıyasla dahi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir büyüme sağlayamadığı, ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içlerinde işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımı gibi sorunlara çözüm üretmek bir yana bu sorunların birçok yerde daha da ağırlaşmasına yol açtığını düşünüyorum. Neoliberal küreselleşmeye karşı akademik iktisatçılar arasında ve

daha geniş anlamda toplumsal düzeyde bir hareketin şimdiden başladığını, bu düzenin önde gelen ülke ve kurumlarının önemli ölçüde prestij kaybettiği kanısındayım. Ancak mevcut ulusal ve uluslararası güç ve çıkar dengeleri göz önüne alındığında yakın bir gelecekte farklı bir iktisadi düzene geçilebileceğini söylemek güçtür. Alternatif iktisat politikaları geliştirme konusunda özellikle ince ayrıntı düzeyinde henüz yeterli bir gelişme gösteremediğimizi düşünüyorum. Yakın bir gelecekte olmasa da er geç insanlığın daha hakça bir toplumsal düzene geçeceğine inanıyorum. Milyonlarca insanın açlığa, yoksulluğa mahkum olduğu, toplumsal üretim süreçlerinin dışında bırakıldığı bir toplumsal düzenin insanlığın kaderi olmadığı kanısındayım. Bu düzenin alternatifsiz olduğunu düşünmek dahi abestir. Yine iktisatçı penceresinden ilk akla gelen seçenek bugünkü ulusal ve uluslararası engellerin ortadan kalkmasıyla demokrasi ekseninde hızlı, istikrarlı, eşitlikçi sanayileşme ve büyüme doğrultusunda sağlanabilecek gelişme olmalıdır.

8. *Çalıştığınız konulardan yola çıkarak Türkiye küreselleşme sürecinden nasibini nasıl almıştır? Türkiye'deki yoksulluk ne durumda, bu konu hakkında neler söylemek istersiniz?*

Türkiye, uygulanan iktisat politikaları açısından neoliberal küreselleşme akımına kendini en baştan kaptıran ve daha da önemlisi onu en az sorgulayan ülkeler arasındadır. Washington Sonrası İttifakı olarak ortaya çıkan ve neoliberal küreselleşmenin ilk biçimine önemli eleştiriler getiren düşünce akımlarından, başta Dünya Bankası olmak üzere neoliberal küreselleşmenin önde gelen kuruluşlarının özeleştirilerinden ve Latin Amerika ülkelerinin uluslararası kuruluşlarından farklı seçenek arayışlarından henüz çok fazla etkilenmediği görülmektedir.

Salt gelir ve tüketim harcamaları bağlamında yapılan resmi veriler dahi Türkiye'de yoksulluğun önemli boyutlarda olduğunu gösteriyor. Yoksulluğun bunun da ötesinde kamu hizmetlerinden yeterli ölçüde yararlanamama, toplumsal süreçlerden dışlanma ve çeşitli anlamlarda ayrımcılık gibi boyutları dikkate alındığında daha da ciddi bir sorun olarak karşımızda durduğu görülmektedir. Yoksulların sesi, durumlarının bir yansıması olarak, yeterince çıkmadığı için, yoksulluk ülkemizde de görüldüğünden daha ciddi bir sorundur. Uluslararası kuruluşların bakış açılarının bir yansıması olarak yoksulluk tartışmalarının gelir dağılımı ve genel olarak bölüşüm sorunlarından bağımsız olarak ele alınıyor olması da yoksulluğun temel nedenlerinin arka plana itilmesine ve çözüm arayışlarının da cılız kalmasına yol açmaktadır.

9. *Türkiye'de iktisadın ve iktisatçının yeterli düzeyde geliştiğini düşünüyor musunuz? Türkiye'de iktisadı geliştirmek ve iktisatçıyı daha iyi yetiştirebilmek için neler yapılabilir? Türkiye'deki üniversitelerin hemen hemen hepsinde iktisat bölümü var; bunların iktisatçı yetiştirme açısından yeterli eğitim düzeyine ulaştığına inanıyor musunuz? Bu kadar çok iktisat bölümü olması eğitim kalitesi açısından bir handikap yaratmaz mı?*

Türkiye'de iktisadın eğitim ve araştırma alanları başta olmak üzere kuşkusuz çok önemli sorunları vardır. İktisat bölümlerimizin arasında mevcut olanaklar, eğitim, amaç, yaklaşım ve etkinliği açısından önemli farklılıklar vardır. Ancak büyük kentlerimiz dışında kalan kimi iktisat bölümlerinin de kayda değer bir

gelişme içinde oldukları görülmektedir. İktisat bölümlerinin sayısındaki artış salt iktisada olan taleple açıklanamaz. Öğrenci başına maliyetlerin görece düşüklüğü de yeni kurulan üniversitelerde iktisat bölümünün ilk akla gelen bölümler arasında yer almasında etkili olmaktadır.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin Sosyal Bilimlerde Öngörü Çalışması çerçevesinde bir yıldır değişik üniversitelere mensup 13 akademik iktisatçı meslektaşımı birlikte İktisat Öngörü Çalışması yürütüyoruz. Öngörülerimizin çıkış noktası mevcut durum olduğu için bu çalışmamız önümüzdeki aylarda yayınlandığında bu sorunuza çok daha ayrıntılı yanıtlar vermiş olacağız.

10. Dünya'da ve Türkiye'de beğendiğiniz iktisatçılardan örnek vermenizi istesek kimlerin isimlerini verirsiniz? Neden?

Uluslararası düzlemde Amartya Sen, Joseph Stiglitz ve Dani Rodrik aklıma ilk gelen isimler. Akademik yetkinlikleri yanında toplumsal sorumluluklarıyla akademik üretimlerini uyumlu hale getirebilmiş olmaları ve yoksul ülkeler ve yoksul insanlar yanlısı olarak değerlendirebileceğim bakış açılarının bu seçimimdeki temel kıstas olduğunu söyleyebilirim. Türkiye'de ise kendi içinde etkileşen, toplumsal sorunlara duyarlı bir iktisat akademik topluluğunun oluşması ve uluslararası düzlemde de daha çok ses getirmesi için çabalayan birçok meslektaşım bulunmaktadır.

11. Türkiye ekonomisi ile ilgili detaylı sorularımıza gelecek olursak; Türkiye ekonomisi çeşitli krizler atlattır. Ama iyi atlattır ama kötü. Son olarak "Kara Çarşamba" olarak adlandırılan 2001 (21.02.2001) krizi patlamıştır. Bu kriz sonucu, faizler yüzde 7500 ile "tarihi yükseliş", İMKB de yüzde 18.1 ile "tarihi düşüş" yaşamıştır. Fakat son iki yıla baktığımızda ekonomide rakamlar açısından iyileşmeler görülüyor. Faizler düştü, İMKB ulusal-100 endeksi 2001 krizine göre hemen hemen beş kat arttı, bu iyileşmeleri neye bağlıyorsunuz?

Türkiye ekonomisinin tarihsel gelişiminin bir özelliği sık sık krize girmesi ise, bir diğer özelliği de krizlerden başka ülkelere kıyasla daha çabuk çıkmasıdır. Sizin verdiğiniz rakamlar milli gelir düşüşü, istihdam kayıpları, reel ücretlerdeki düşüş ve artan yoksullukla birlikte ele alındığında 2001 Krizi'nin büyüklüğü açıkça ortaya çıkmaktadır. Böylesine büyük bir çöküntüden sonra göstergelerin iyileşmesi bir ölçüde kaçınılmazdır. Yine de bazı göstergelerde ciddi iyileşmeler olmuştur. Bu kazanımlar korunurken istihdam, sanayileşme, ihracatın yapısının değişmesi, teknolojik gelişme gibi alanlarda atılımlara gereksinim vardır.

12. Türkiye'de, rakamlar açısından yaşanan iyileşmeler sürecinde bazı ülkelerde olduğu gibi ekonomik kriz yaşanma ihtimali var mı ?

Dalgalı kur rejimi, bankacılık alanında yapılan kurumsal düzenlemeler bu riski bir ölçüde azaltmış olsa da cari açığın ve borçluluk düzeyinin çok yüksek olması bu olasılığı tamamen ortadan kaldırmıyor. Yoksulluğun, işsizliğin, eşitsizliklerin bu denli yoğun olduğu bir ülke ekonomik açıdan bir başka anlamda zaten sürekli kriz içinde sayılabilir.

13. Türkiye'deki bu iyileşmeler sizce halka, alt tabaka kesime yansıyor mu?

Büyümenin, enflasyon oranındaki düşüşün bütün toplum kesimlerine bir ölçüde yansımaları doğaldır. Ancak burada önemli olan bu olumlu yansımaların derecesidir. Burada büyük sorunlarımız var. Büyüme yeterli düzeyde istihdam yaratmadığı gibi yoksulluğun azaltılması açısından da yeterince etkili olamıyor. İşsizlik oranının yüksekliği, düşük ücretli enformel istihdamın yaygınlığı ve tarım kesimindeki düşük gelir düzeyine sahip geniş halk kitlelerinin varlığı sadece son birkaç yılda değil, genelde büyümenin düşük gelirli kesimler üzerindeki etkisinin cılız bir görünüm sergilemesine yol açmaktadır.

14. Türkiye, dünya üzerinde iç ve dış koşulları ele alacak olursak ne gibi bir konuma sahip? Dünya ülkeleri açısından önemi nedir?

Türkiye ekonomisi ülke nüfusu ve üretim düzeyiyle dünyanın önemli ülkeleri arasındadır. Hep dile getirildiği gibi genç ve dinamik bir nüfusa sahip olması da güçlü bir potansiyele sahip olduğunun bir göstergesi sayılmalıdır. Dünya ekonomisi içindeki konum ve etkisini artırabilmesi bu özelliklerinden yararlanarak hızlı bir gelişme sürecine girebilmesine bağlıdır.

15. Türkiye şu anda bir Avrupa Birliği sürecinde; Devlet olarak bu konuya çok vakit ayırıyoruz. Sizce Türkiye, Avrupa Birliği'ne girmeli mi, girmemeli mi? Türkiye, Avrupa Birliği'ne girse ülkemiz açısından yararları ve zararları neler olur? Şayet Türkiye, Avrupa Birliği'ne giremezse hüsrana mı uğrar? Giremediği taktirde neler yapmalı nelere yönelmelidir?

Bu çok kapsamlı bir soru. AB'ye girme konusunda toplumsal görüş birliği şart. Bu sağlandıktan sonra da hangi koşullarda gireceğimiz konusu önemli. Oysa bugünkü yaklaşım "her ne pahasına olursa olsun girelim" izlenimi veriyor. Karşı tarafın isteksizliği ise giderek daha belirgin bir hal alıyor. Bu belirsizlik ortamında Türkiye'nin umudunu sadece AB üyeliğine bağlamayıp şimdiden farklı seçenekler geliştirmesi gerekmektedir. Tam üyeliğin gerçekleşmemesinin AB ile bugünkü ekonomik ve siyasal ilişkilerin kesileceği anlamına gelmediği noktası da göz ardı edilmemelidir.

16. Son olarak Sevgili Hocam, biz geleceğin iktisatçıları olma yolunda adımlar atan öğrencilere öneri ve tavsiyeleriniz ne olur?

Mesleğinizi sevmenizi, kendinizi geliştirmek için çok çalışmanızı, işinizi severek yapmanızı, iş ciddiyetini güler yüzlülükle birleştirmenizi, sadece görünüşte değil özde de demokrasiye inanmanızı, dürüstlükten ayrılmamanızı ve iktisattaki her grafiğin, her şeklin, her denklem ve rakamın arkasında aslında insanın olduğunu hiç unutmuyarak, kendi geleceğiniz yanında çeşitli olanaksızlıklar karşısında yaşam mücadelesi veren insanların sorunlarına da duyarlı olmanızı tavsiye ederim.

Beni sıkılmadan dinleyip sorularıma yanıt verdiğiniz için saygı ve şükranlarımı sunarım. Ali ÇIKARAN